

Александр Македонскийнинг исмига доимо "Буюк" сўзи кўшиб айтилган. Уни замондошлари ҳам, кейин тугилганлар ҳам шундай аташган. Чунки бу саркарда жангларда кудратли ракибларни тор-мор этган, стратегия ва тактикада уларни шунчалик устун келганки, харбий тарихчилар уни Цезар, Густав Адольф, Савойялик Евгений шахзодаси, Пруссиялик Фридрих II ва Наполеондан ҳам юкори кўйишган. Чунки у доимо биринчи сафда жанг килган ва танасида шунчалик кўп чандик бўлганки, Гифасис дарёсида у фахрий жангчиларга: "Сизнинг олдингизда сизларни ҳеч қачон ҳавфга кўймаган, аввал унинг юзига қарамасдан иш қилмаган одам турибди. Мени ташлаб кетманг!..", деб қичкира олган. Чунки у армияни ислох қилиш ва Гомер ҳақида бахслашиш, улкан империянинг ягона пул тизимини яратиш ва Еврипиднинг драмаларини сахналаштириш, шаҳарлар барпо этиш ва Аристотель билан хат ёзишишга қодир эди. Финикиялик Тирни забт этгандан сўнг Александр Мисрга йўл олди. Пирамидалари, ибодатхоналари, сфинкслари билан бу мамлакат Ўрта ер денгизи халқлари орасида энг ҳурматли ва энг қадимги маданиятнинг бешиги ҳисобланар эди. Харбий жихатдан бу юриш сайрга ўхшарди. Халқ Александрга форслардан қутқарувчи сифатида ҳурсандчилик билан салом берди. Александр Птах ибодатхонасида бўлганида рухонийлар уни фиръавн деб эълон қилишганида ҳурсандчилик янада ошди. Александр Нил дарёсининг қуйилиш жойида Миср ва Ўрта ер денгизи қўшнилари ўртасида чегара пункти, шунингдек савдо ва фанларни ривожлантириш учун шаҳар барпо этишни орзу қиларди. Милoddан аввалги 331 йилнинг бошида у Нил бўйлаб ҳашаматли қайиқда сузиб ўтиб, қурилиш учун жой топди. Шундай қилиб, Александр асос солган ва кейинги йилларда унинг номи билан аталган шаҳарларнинг энг қаттаси ва муқаммали бўлган Искандария шаҳри пайдо бўлди.

Нил водийсининг гарбида, чўл Ливия заминида, денгиздагидек, баланд хурмолар сояси остида яширинган, булоқлар ва ёмгир сувлари билан сугорилган кичик яшил орол ётибди. Александр қадимги ибодатхонаси билан машҳур Сива воҳаси ҳақида эшитиб, уни зиёрат қилишга қарор қилди. У кичик танланган отряд билан аввал Искандариядан гарбга қараб денгиз соҳили бўйлаб Паретониягача, сўнгра чўл бўйлаб жанубга воҳагача борди. Оқ қийим қийган рухонийлар тепаликда қурилган ибодатхонадан саломлашиш учун тушишди. Александрга чўл орқали (300 км) ҳавфли сафарга чиқишга нима ундади? Хроникачи Арриан айтганидек, шох ўзи ҳақида кўпроқ билишни хоҳлади. Ҳақиқатан ҳам у шу пайтгача қўлга қиритган барча ғалабалари учун ҳудоларга қарздормиди, уларнинг суюқлиси бўлгани учунми? У жаҳон ҳукмронлиги гоёсини амалга ошира бошлаганида ҳудолар унга ёрдам беришармикин?

Александрни мисрлик рухонийлар қабул қилишди ва унга ягона бўлиб, қийимини алмаштирмасдан муқаддас жойга киришга руҳсат берилди. Олий рухоний уни: "Амоннинг ўғли, муборақ бўлгин!" деган сўзлар билан қарши олди. Сўнгра Александр рухонийга ўз саволларини берди. Анча вақт ўтгач у чикканида, дўстлари уни ўраб олишди ва нима ҳақда сўраганини ва қандай жавоблар олганини билишни хоҳлашди. У: "Мен билишни хоҳлаган нарсани билдим ва жавоблар менга ёқди", деди.

Фақат бир савол (ва унга жавоб) бизга аниқ маълум. Александр Осиёга кетаётганда Инд дарёси дельтасидан денгизга елкан билан чикмокчи бўлганида, у:

"Энди мен Сивада Амоннинг зурриёди эканлигимни тасдиқлаган ҳудоларга қурбонлик қиламан", деди.

Бу сарқарда рухланиб, қўшинларни Месопотамияга бошлади, у ерда форс шоҳи Дорони бутунлай тор-мор қилди, Бобил шаҳрини олди. Сўнгра унинг армияси Хиндикуш тоғларидан ўтиб, Хиндистонга бостириб қирди. Ғалаба ғалабадан кейин келди. Аммо аскарлар чарчашган, Александрнинг ўзи оғир яраланган эди. Милоддан аввалги 325 йилда у Бобилга қайтди, у ерда Гибралтаргача бўлган Шимолий Африкани забот этиш режаларини туза бошлади. Аммо милоддан аввалги 323 йилда 33 ёшида вафот этди... Унинг ўлиmidан сўнг империя қон ва қўз ёшларига гарк бўлди. Александрнинг сафдошлари — диадохлар нафақат тахт учун, балки Александрнинг жасадига эгалик қилиш ҳуқуқи учун ҳам қурашишди: икки йил давомида у вафот этган жойда — саройнинг ётоқхоналарида, Мисрдан келтирилган рухонийлар томонидан бальзамланган ҳолда ётди. Александрнинг макбараси қайси диадохнинг мамлакатида қурилса, ўша диадох бош меросхўрнинг алоҳида макомини англатувчи рамзга эга бўлиши аниқ эди. Птолемей биринчи буни тушунди. Шохнинг сўнги васияти эса шундай эди: у Сива воҳасида, бир вақтлар рухонийлар уни Зевс-Амоннинг ўғли сифатида қарши олган жойда дафн этилиши керак эди.

Марҳумнинг сўнги васиятига мувофиқ, юнон муҳандиси Филипп рессорли, қўнғирокли ва тўртта қўшмочли арава ясади; унга 64 та ҳачир қўшилди. Аравага мрамор тобут ўрнатилди, унинг олтин қопкоғида Александрнинг қуроллари ва Троядан бўлган қалқони ётарди. Фил суягидан ясалган устунларга таянган ҳолда, унинг устида қимматбаҳо тошлар билан безатилган, осмон гумбазига ўхшаш соябон қад қўтарди. Мотам маросими олдидан эски йўлларни текислаштирган ва янгиларини қурган, қўприқларни мустаҳкамлаган қурувчилар ва ер қазувчилар отрядлари ҳаракатланарди, чунки маросимга минглаб отлиқлар, хинд филлари, пиёда жангчилар фалангалари, аравалар ва юк аравалари ҳамроҳлик қиларди.

Дамашкда Птолемей тобут билан аравани кабул килиб олди. Аммо у тобутни Сивага олиб бормади, балки уни ўз мулки бўлган Мемфисга (милоддан аввалги 321 йилда), кейинрок Искандарияга олиб келди, у ерда буюк саркарда ер ости макбарасида ўз манзилини топди.

Унинг кабри оммавий зиёратгоҳга айланди, натижада Искандария мисли қўрилмаган ривожланишни бошдан кечирди. Уч асрдан кейин Рим императори Август (милоддан аввалги 43–14 йиллар) милоддан аввалги 30 йилда Искандарияни забт этганида, Светоний ёзади: "У буюк Александрнинг жасадини кўздан кечирди, унинг тобути мукаддас жойдан олиб чиқилган эди: хурмат белгиси сифатида унга олтин тож кийдирди ва жасадини гуллар билан кўмди". У шунингдек, у ерга Калигула (милоддан аввалги 37–41 йиллар) ҳам келганини ёзади, у "баъзан Александр Буюкнинг кабридан олинган зирхини киярди". Септимий Север (милоддан аввалги 193–211 йиллар) — аскар императори мукаддас макбарани девор билан ўраб қўйишни буюрди ва шундан бери унинг каерда эканлиги номаълум.

Шундай килиб, Александр Македонскийнинг, ёки Шаркда уни Искандар Зулкарнайн деб аташганидек, кабрининг каерда эканлиги хақидаги бахс қадимдан бошланган. Кўпгина тадқиқотчилар унинг ҳозирги пайгамбар Дониёл кўчаси ва Гамал Абдель Насер хиёбони кесишмасида жойлашган деб ҳисоблашади. Бу ерда машҳур архитектор Динократ томонидан режалаштирилган шаҳар маркази жойлашган. Узок вақт давомида пайгамбар Дониёл масжиди Александрнинг макбараси ўрнида қурилган деб ҳисоблашган. Баъзи араб тарихчилари Александрнинг кабрини ўзлари зиёрат қилишгани ва мусулмонлар алоҳида мукаддас деб ҳисоблаган унинг "масжиди"да намоз ўқишгани хақида хабар беришган.

Искандариядаги сўнгги археологик изланишлар қадимги шаҳарнинг бир қисми, эҳтимол қабр жойлашган қисми ҳам сув остига кетганини кўрсатади. Хақиқатан ҳам, ҳозир Искандария қирғоқлари яқинидаги денгизда қадимги иншоотларнинг қолдиқлари топилмоқда. Ташландик Шаркий порт ҳудудида ишлар олиб борилганда иккита гранит хайкал топилди, улардан бири Исидани тасвирлайди. Ҳозир бу хайкаллар Помпей устунни атрофида барпо этилган богда жойлашган. Шох қароргоҳининг асосий қисми айнан шу жойда жойлашган деган тахминлар пайдо бўлди, шунинг учун казиш ишларини олиб бориш учун қўлтиқни қуриш зарур.

Македониялик шохнинг таржимаи ҳолини ёзган Кальсиниаснинг ёзишича, оракул билан учрашганидан сўнг Александр Сивада, Амон-Ра ибодатхонаси ёнида дафн этилиш истаги хақида гапирган. Юнон археологи Лиана Сувалидиснинг интуицияси унга бунинг ортида нимадир борлигини айтди. 1989 йилдан бошлаб беш йил давомида у Мисрда, Сива-Амон чўл воҳаси яқинида қидирув ишларини олиб борди. 1990 йилда юнон археологлари шох кабрини казиш аётиганини аниқладилар. Уларнинг олдида бутун бир мажмуа пайдо бўлди. Кабрнинг ўзида (узунлиги 30 м ва кенглиги 7 м) қучли гранит плиталар билан ёпилган кичик хоналар топилди. Грецияда ҳам, Македонияда ҳам, Мисрда ҳам бундай катта мажмуа топилмаган эди. Экспертларнинг ҳулосасига кўра, мажмуанинг бинолари ва расмлари қадимги Миср маданиятига хос эмас, лекин Македония қабрларининг безаклари билан кўп умумийликка эга.

Археологлар Сива кабридан Мисрдан ташқарида ясалган алебастр тобутнинг парчаларини, саккиз қиррали юлдуз — Александрнинг шахсий рамзи туширилган барельефни, қабрдан Амон-Ра ибодатхонасига яширин йўлни ва қадимги юнон тилида ёзилган учта тошни топишди.

Асосий тошда шундай дейилган: "Александр, Амон-Ра. Энг хурматли Александр номидан мен бу курбонликларни Худонинг кўрсатмасига биноан келтираман ва Мисрнинг хокими бўлганимда, энг кичик калкон каби енгил бўлган жасадни шу ерга кўчираман. Айнан мен унинг сирларининг сохиби ва унинг буйруklarининг ижрочиси бўлдим, мен унга ва барча инсонларга нисбатан халол эдим. Ва мен тирик колган сўнгги одам бўлганим учун, шу ерда мен юкорида айтилганларнинг барчасини у учун бажарганимни эълон киламан". Бу ёзув тахминан милоддан аввалги 290 йилга тегишли, матн муаллифи эса Александр Македонскийнинг энг якин сафдоши, буюк македониялик ўз колдикларини Сивага кўчиришни васият килган Птолемей Лагдир. Иккинчи тошда: "Захар ичган барча орасида биринчи ва ягона, бир лахза хам шубхаланмаган", деб хабар берилади.

Кадимги македонияликларда шундай одат бўлган: инсон чўккига чикиб, ўз номини шон-шухрат чўккисида замондошлари ва авлодлари учун колдирмокчи бўлганида, у захар ичган.

Учинчи тошдаги ёзувда шундай дейилган: "Бу худудда 400 минг киши яшайди, уларнинг 100 минг нафари армияда хизмат килади, 30 минг аскар кабрни кўриклайди". Бунчалик кўп кўриклаш Сивада дафн этилган шахснинг ахамиятини кўрсатади. Лиана Сувалидиснинг сўзларига кўра, "факат кейинги казиш ишлари хаяжонли саволга жавоб беради: Александрнинг мумиёси ёпик хоналардан бирида сакланиб колганми?". Аммо юнон археологларига казиш ишларини давом эттиришга рухсат беришмади. Миср расмийлари тушунарсиз норозилик билдиришди ва шартномани бекор килишди. Сир очилмай колди.

Иккала талкинни диккат билан кўриб чикилса, уларнинг аник зиддиятга киришаётгани кўринади. Бир томондан, Светоний тасдиклаганидек, Александрнинг кабри милоддан аввалги 30 йилда Искандарияда жойлашган эди, иккинчи томондан эса, Сива вохасидаги асосий тош (милоддан аввалги 290 йил) Птолемей шохнинг унинг колдикларини Сивада дафн этиш хакидаги буйругини бажарганидан далолат беради. Бу икки талкинни кандай бирлаштириш мумкин?

Биз куйидаги тахминни килишга ижозат берамиз. Бир томондан, сиёсий мулохазалар туфайли кабр Искандарияда керак эди, иккинчи томондан эса, Птолемей шохга унинг колдикларини Сива вохасида дафн этиш хакида берган касамини буза олмас эди.

Бизнинг тахминимизча, 30 йил ичида Александрнинг тобутининг нусхаси ясалган ва унга шох мумиёсининг муляжи жойлаштирилган. Бу нусха Искандарияда колдирилган. Асл тобут эса Александрнинг колдиклари билан бирга Сивага олиб келинган ва у ерда шохнинг буйругига мувофик дафн этилган. Шундай килиб, Птолемей бу, гўёки ечилмас муаммони хал килди, бу хакда у ўзи шундай дейди: "Мен унга [Александрга] ва барча инсонларга нисбатан халол эдим, ва мен тирик колган сўнгги одам бўлганим учун [яъни, шохни шахсан билган ҳеч ким уни Искандарияда муляж ётгани учун айблай олмас эди], шу ерда мен юкорида айтилганларнинг барчасини [яъни жасадни муляжга алмаштиришни] у учун бажарганимни эълон киламан".

Юнон археологлари топган хоналарда нима бор? Александрнинг колдиклари у ерда сакланиб колганми? Бизнинг тахминимизча, Александрнинг мумиёси у ерда йўк.

Эхтимол, Македония аъаналарига кўра, Александрнинг жасади ёкиб юборилган ва унинг кули идишга жойлаштирилган. Аммо бу идиш каерда?

Шу муносабат билан биз шохнинг кабри каерда эканлиги хакида учинчи талкинни илгари сурамиз. Эхтимол, кейинрок, Птолемей Лагнинг авлодлари хукмронлиги даврида,

Мисрни римликлар томонидан босиб олиш хавфи ортганлиги муносабати билан, Александрнинг колдиклари бўлган тобут Мисрдан Македонияга кўчирилган ва у ерда яширинча дафн этилган. Бизнинг бу тахминимиз нимага асосланган? Биз болгариялик кўзга кўринмас Ванганинг жияни Красимира Стоянованинг хабарига таянамиз. У "Ванга хакикати" китобида шундай ёзади:

"Бир куни Рулитедаги онамнинг олдида бир одам келиб, Вангани уни қабул қилишга кўндиришни сўради. У онамга иероглифларга ўхшаган белгиларнинг ўн катори ёзилган, аникроги, жуда нокулай тарзда кўчирилган гижимланган коғоз парчасини кўрсатди. Коғознинг юкорисида бола чизгандек чизиклар бор эди. Одам бу қадимги харита эканлигини айтди. Бизнинг қакирилмаган меҳмонимиз фақат Ванга харитани ўқий олади ва улкан хазина қаерга кўмилганини кўрсата олади деб ўйлади. Онам меҳмонга мен иероглифларни ўрганганимни ва эҳтимол сирли ёзувларни ўқий олишимни тушунтирди". "У менга узатган гижимланган коғозга қарадим. Қаерда! Араб ва эски турк иероглиф ёзувини билимларим жуда оз бўлса, матнни қандай ўқийман? Ўй, бу мен учун тушунарсиз ёзув эмас, деб ўйладим. Гарчи кўп белгилар араб иероглифларига ўхшаса-да, улар орасида кичик геометрик шаклларни эслатувчи мутлақо тушунарсизлари ҳам учрарди. Меҳмон кетди, биз онам билан Петричга харид қилиш учун бордик. Қайтиб келганимизда, Ванга мени одатда дам оладиган хонага қакирди ва хазина изловчи билан нима ҳақда гаплашганимизни эшитганини айтди. У бир муддат жим бўлиб, ўйга толди ва тўсатдан ишонч билан ва баланд овозда гапирди:

— Бу ерда ақлсизлик ўй. Бу муҳим ҳужжат ҳақида гап кетяпти, лекин бу матн уларнинг қучи етмайдиган иш, бугун ҳеч қим уни ўқий олмайди. Матн ҳам, харита ҳам аллақачон бир неча марта кўчирилган: авлоддан авлодга одамлар матн сирини очишга уринишмоқда. Аммо ҳеч қим уни ўқий олмайди. Ва бу ҳужжатда яширин хазиналар ҳақида эмас, балки ҳали дунёга маълум бўлмаган қадимги ёзув ҳақида гап кетяпти. Худди шундай иероглифлар минг йиллар аввал ер остига чуқур яширилган тош тобутнинг ички томонига ҳам ўйиб ёзилган. Хатто агар тасодифан тобутни топишса ҳам, ёзувларни ўқий олишмайди.

У ерда шунчалик қизиқарли нарсалар борки — у ерда минг йиллар аввалги дунё тарихи, яна икки минг йилдан кейин қандай бўлиши ҳақида ҳикоя қилинган. Бу тобут бизнинг заминимизда Мисрдан келган одамлар томонидан яширилган.

Шундай бўлган: туялар қарвони кетаётган эди, уни аскарлар ва уларнинг юкори мартабали командирлари қузатиб борарди, бундан ташқари, улар билан кўплаб қуллар ҳам бор эди. Бизнинг юртларимизга етиб қелишгач, улар узок дам олиш учун тўхташди ва бир кечаси қуллар чуқур ўра қазий бошлашди. Ўрага сирли юк — тобут туширилди ва ўра тезда тупроқ билан қўмиб ташланди. Ишни бажарганларнинг ҳаммаси, биронтаси ҳам қолмай ўлдирилди. Бу сир бегуноҳ қон оқимлари билан сугорилган, сир очилиш, одамлар томонидан ечилиши учун ўз вақтини қутмоқда, минг йиллик хабар бебаходир, у инсониятга тегишлидир.

Бир муддатдан сўнг Ванга билан харита ва яширин "хазина" ҳақида яна гаплашдик. Менга у ўзи айтаётган сўзлардан ҳайратланаётгандек туюлди:

— Бугун энг олим олимлар ва энг зўр профессорлар ҳам харитани ўқий олишмайди ва тобутни топишмайди. Вақти келмади. Мен тоғларни кўряпман, бу жой тоғларда...

Ванга Петрич яқинидаги Рулитеда яшаган, у Македониянинг қадимги пойтахти Пелладан атиги 100 км узокликда жойлашган. Шунинг учун учинчи талқин анча жиддий асосларга эга: Александрнинг тобути Мисрдан кўчирилишининг тахминий вақти (2 минг йил) ҳам,

Александр Македонскийнинг кабри каерда?

Муаллиф:

19.05.2025 12:11 -

жойи хам Ванга тасвирлаган вокеаларга мос келади.

Абу Муслим тайёрлади